

TOUHA PO RODOVÉ IDENTITĚ: JIŘÍ KARÁSEK ZE LVOVIC

KATICA IVANKOVIČ

V roce 2006 v České republice byl schválen zákon o registrovaném partnerství, což je jedno ze znamení senzibilizace české společnosti vůči neheterosexuálním jedincům. V současné české literatuře se objevují díla, která se zabývají homosexuální tematikou, někteří současní spisovatelé se deklarují jako homosexuálové a v rámci životopisných revizí se tak označují i někteří nežijící spisovatelé. Před půlrokem záhřebská studentka bohemistiky referovala o *Spalovači mrtvol* Ladislava Fukse a zdůraznila, že autor byl homosexuál. Nedokázala jasně vysvětlit proč považovala za vhodné to uvést, ale sdělila, že ten údaj našla na internetu a že jí připadal zajímavý. Vnímání díla gay autorů kromě předsudků může ovlivnit také řada stereotypů, ale také konkrétní znalosti např. o jistých specifických okolnostech jejich života apod., kterými disponují čtenáři. Objevují se také dějiny gay literatury, ve kterých najdete některé známé autory, o jejichž sexuální orientaci jste netušili a ani jste ji nepovažovali za důležitou. Nyní se to ale stává údajem, který je součástí znalostí s nimž se čtenář zapojuje do procesu recepce. Tyto znalosti mohou recepci ovlivnit, i když se čtenář třeba ani nesnaží s tím údajem vědomě a aktivně počítat. Pravděpodobně první deklarovaný homosexuál mezi českými spisovateli byl Jiří Karásek ze Lvovic a ten podle Václava Jamka se svou dekadentistickou pózou zůstal do dneška vzorem pro české homosexuály, což Jamek považuje za anachronismus.¹ Antonín Měšťan soudí o Karáskovi, že „se stylizoval na hříšníka tehdy velmi módního, totiž na homosexuála“² i když mu uznal, že takové sklony přece měl. Rudolf Vévoda vidí v Karáskovi především autora „první homoerotické básnické sbírky v dějinách českého písemnictví“³ a uznává, že měl „zásluhy na nelehkém procesu překonávání jednoho tabu“⁴.

V románě *Rok perel* Zuzany Brabcové, který byl kritikou označen jako „lesbický thriller“, se objevuje motiv knihy dekadenta Karla Hlaváčka, kterou hrdinka románu vždycky má u sebe. Jde o jednačtyřicetiletou ženu, která si dramaticky uvědomí, že je lesbička, a Hlaváčka považuje za jednoho z orientačních bodů pro vytváření vlastní identity. Sahání po české dekadenci by šlo považovat za transparentní autorčin tah, pokud se bere na vědomí fakt, že dekadentní skupina vyvíjela světonázor a názor na umění, do kterého jistým způsobem byla zařazena homosexuální láska. Jako protagonista české dekadence Karásek antcipoval módní pózu své doby, ale také myšlenkové a ideologické proudy, které s touto pózou souvisí. Časopis *Moderní revue*, který redigoval spolu s Arnoštem Procházkou, se stal tribunou symbolisticko-dekadentního směru české moderny devadesátých let a některými články se hlásil k obhajobě homoerotického citění, především k obhajobě homoerotických umělců. Samotné

ovzduší *Moderní revue* a české dekadence bývá do dnes inspirujícím pro osoby tzv. „jiné“ sexuální orientace. Nešlo tam o pouhé buřičství proti maloměšťanské mentalitě, ani třeba jenom o boj o právo na sexuální se vyjádření, ale o pokus řešit širší problém. Rozsáhlým literárním a kritickým dílem autorů kolem *Moderní revue* a také jejich životními autostylizacemi prolíná vědomí o narušenosti heterosexuálních vztahů. Jde o dobovou krizi identity, která se ukazuje třeba v tehdy vlivném Baudelaireově díle a také u Nietzscheho a Schopenhauera, většinou jako mizogynie. Není-li vůči ženě souvisí s myšlenkovým nihilismem, ale také s analytickým soustředěním se na psychu a podvědomí, což nakonec zrodilo na přelomu století tak vlivnou Freudovu teorii. Stupeň autostylizace umělců do svých spekulativně vytvořených životních rolí Umělců s velkým ú byl vysoký, můžeme říct, že umělci žili své umělecké přesvědčení. V české moderně devadesátých let řada vůdčích autorských osobností zůstala starými mládenci, syfilis se také poměrně často pletl do jejich životů (údaje o tom mimochodem už najdete na internetových stránkách *Maturitní otázky*). Tato nemoc může naznačovat v rámci dobových konvencí jistou volnost v sexuálním chování. Na stránkách *Moderní revue* také najdeme výroky o „volné lásce“ jak to pojmenovává např. Arnošt Procházka,⁵ která by umožnila uvolnit „pohlaví“ z pouta manželství a hříchu, což považoval teprve za ideál, který předpokládá „emancipaci ženy a sociální nápravy vůbec“.⁶ Mělo by se to ale dít ve jménu osvobození umění z pouta konvencí, protože dramatickou existenci erotiky jako nekonečný a tragický boj mezi intelektem a instinktem a mužem a ženou přirovnává dramatické bytí umění. Jde o totožné schéma, tvrdí. Jiří Karásek se snažil vyrovnat se stejným základním problémem a také ve jménu umění vycházel z kritiky normativního sociálního schématu vládnoucím na erotickém poli. U příležitosti soudního procesu s Oscarem Wildem, obviněným z „protipřirodního“ sexuálního počinu, a odsouzení německého spisovatele Oskara Panizziho pro psaní o podobných orgiích na papežském dvoře Karásek upozorňuje na potíže těch, kteří se tomuto schématu protíví a obhajuje homosexuální lásku.⁷ I když dekadenti počítali s dramatickou existencí umění a lásky, i když pocit toho věčného neklidu a vnitřního rozporu byl podmínkou pro umělecké tvoření, i když toto drama sami vytvářeli svým buřičstvím vůči světu, svým bouráním konvencí, toužili po světě ve kterém to drama nebude existovat. Toužili po jiném uspořádání světa, po řádu v který věřili. Organizační silou tohoto řádu byly nejvyšší, neměnné a absolutní hodnoty: výjimečné osvobozené individuum a věčné čisté umění. Jiří Karásek také považoval dekadenci, v duchu které tvořil, za přechodnou fázi k novému umění syntetickému a počítal s tím přechodem k věčným hodnotám. Spolu s jinými dekadenty měl jasnou představu jak je to možné uskutečnit. Jde o spekulativní plán metafyzického rázu, který vycházel z jejich důsledného individualismu, jenž problém rozporu mezi jedincem a světem, duchem a tělem, intelektem a instinktem, mužem a ženou řešil nepřímou, v rámci jednoho, jedny entity, která jediná může dosáhnout oblast absolutna, ontologického jsoucna, v níž je ten rozpor překonán. V rámci tohoto plánu existuje jasná hierarchie hodnot nietzscheovsky laděná v rozpětí mezi stádním člověkem (přizpůsobeným kolektivitu) a nadčlověkem (výjimečným jedincem, radikálním protikladem průměrnosti mas). Jedině ten poslední je s to uskutečnit kontakt mezi světem a absolutnem, mezi člověkem a jsoucnem, mezi přítomností a věčností. Jde o syntetické překonání rozporu mezi subjektem a objektem, děje se v rámci jednoho, které už v sobě obsahuje i možnost druhého a tím zanedbává samotnou korelaci s druhým. Z toho radikálně individualistického vlastně subjektivistického způsobu překonávání subjekt-objekt rozporu, z toho jistého egocentrismu, logicky vycházejí

antidemokratismus a aristokratismus. I když aristokratismus v rámci české dekadence nepředpokládá šlechtickou urozenost, ale duchovní, Jiří Karásek si přece vypátral velmi podezřelý šlechtický původ a stal se Karásek ze Lvovic. Podle českých dekadentů, kteří se snažili Nietzscheho sledovat jak možno, výjimečnost individua byla urozena a Karásek si oblíbil nejenom být šlechticem, ale také o nich psát. Svě homosexuální sklony Karásek však nemohl tak hrdě zdůrazňovat. Uchýlil se do *Moderní revue* jako kritik a básník a také do dekadentního světonázoru, v rámci kterého jeho homosexualita nebyla vada, v jeho úkrytu se za ní nemusel stydět. Tím více měl důvod se jako člověk s takovým světonázorem identifikovat, být mu oddaný. To, že byl homosexuál, znamenalo, že není „normální“, že má jiné erotické sklony, než většina a stačilo tehdejší společnosti, aby ho diskvalifikovala. Byl si toho vědom, ale přece v jeho myšlenkovém světě taková diskvalifikace, tj. taková identifikace homosexuála, nebyla platná, nebyla řádem jeho světa ztvárněna. Ten svět, připomeňme, počítal s narušení heterosexuálního schématu a s výjimečným jedincem jako prostřední hodnotou. Nejde tady jenom o erotické sklony, ale o identitu, která tyto sklony do sebe zařazuje. Tím, že byl homosexuál, se Karásek nepovažoval tolik za hříšníka, jak to viděl Měšťan, ale za představitele „třetího pohlaví“, jak se rozhodl pojmenovat svou orientaci. Jak upozorňuje Michel Foucault, až 19. století vytvořilo homosexuála, dokonce Foucault tvrdí, že se to stalo v roce 1870, v článku neurologa Westphala o „kontrárních sexuálních počitech“. ⁸ V něm byla popsána a tak vytvořena psychiatrická, tedy lékařská kategorie homosexuála, podle Foucaulta „ne typem sexuálních vztahů, ale jistou kvalitou sexuální citlivosti“. ⁹ Nejde samozřejmě o zjev homosexuální lásky, ani o samotný pojem, ale o homosexuální identitu. Předtím se homosexuální počín, tehdy sodomie, podle Foucaulta považoval za trestní čin a až potom se stal vlastností charakteru. Obrazně tento rozdíl Foucault představuje takto: „Sodomita byl heretik, homosexuál je reprezentantem druhu.“ ¹⁰ S tímto dědictvím se Karásek vyrovnával už od devadesátých let. Záhadu třetího pohlaví začal vysvětlovat, jak napsal ve *Vzpomínkách*, už v roce 1895 Arnoštu Procházkovi, aby ho přemluvil věnovat číslo *Moderní revue* obhajobě Oscara Wilda. ¹¹ Ve dvacátých a třicátých letech zjev třetího pohlaví vysvětloval ve své trilogii *Romány tři mágů*, ale také jako jeden z redaktorů časopisu *Nový hlas*, který měl podtitul *List pro sexuální reformu*, ¹² tedy jako jistý aktivista za práva homosexuálů. Karásek tehdy o svém homosexuálním mládí psal ve svých *Vzpomínkách* a v časopise *Nový hlas* se přímo vyznával ze svých milostných afér, které už nebyly tajemné jako na přelomu století, když třeba jeho vídeňský přítel zůstal anonymní. Dozvíte se tam, že jeden z jeho přátel byl chorvatský herec Ivo Raič z Lonje, který Karásku také umělecky nadchnul, ovlivnil prý jeho dramatické dílo. ¹³ S dnešního hlediska v tom můžeme vidět odvahu ale také jistou přesvědčenost, že postupuje správně. (Připomeňme třeba případ M. Prousta, který o své homosexuální lásce psal jako o heterosexuální.) Karásek se po celou dobu nezřekl svého světonázoru a uměleckého kréda z přelomu století. Byl v tom houževnatý podobně jako ostatní stoupenci symbolisticko-dekadentního směru. Rudolf Vévoda spolu s Lubomírem Marečkem ¹⁴ zřel u tehdejšího Karásku „neochotu a neschopnost reflektovat měnící se společenské a umělecké klima, přijmout a vstřebet do své tvorby“. ¹⁵

Dějiny homosexuální identity respektive osudu deklarovaných homosexuálů v 20. století byly poznamenány snahou, aby je společnost akceptovala, především legislativně. Dlouhá léta to znamenalo především boj, aby nebyly trestně stíhány pro své sexuální chování.

I když současný legislativní úspěch homosexuálů, právo na registrované partnerství, časově souvisí s rozšířením se queer teorie, vlastně tyto dvě snahy o afirmaci „jiných“ sexuálních orientací vyjadřují opačné názory na homosexualitu, tedy sexualitu. Registrované partnerství je výsledkem jisté menšinové politiky v homosexuálním hnutí z konce sedmdesátých let, o které se zmiňuje Tamsin Spargo. Jde o koncepci známou jako „*etnický model*“,¹⁶ která tehdy už gay a lesbičky představovala jako specifickou menšinu a požadovala pro ně stejná práva v rámci aktuálních společenských struktur. To znamená, že homosexuální hnutí rezignovalo z transformace společnosti, naopak, přizpůsobovalo se jejím heterosexuálním schématům. Senzibilizaci společnosti pro homosexuální jedince přerušil AIDS, a z AIDS aktivismu vyrostly queer hnutí a teorie (v češtině také teorie podivného) jako nová politika subverze vůči dominující společenské normě.¹⁷ Jedno ze základních témat, na které se queer teorie soustředí, je opozice mezi heterosexualitou a homosexualitou, jakožto středem homofobní a antihomofobních diskursů, kde se jedním ze základních bodů jeví biologická podstata heterosexuality a její absence u homosexuality. Otázka: Jestli je homosexualita nepřírozená, proč se vyskytuje jako druh důsledného sexuálního chování? – se v rámci Foucaultova myšlení řeší tím, že se sexualita chápe jako kulturní konstrukt. Zde vzniká opozice mezi biologickým a kulturním chápáním sexuality, podobně tak opozice mezi pojmem pohlaví a rodu, jakožto mužských a ženských společenských rolí v genderových studiích. Setkání queer teorie a rodových studií vytváří možnost vnímání více než dvou sexuálních orientací v společnosti a pak by šlo vnímat více než dva rody do kterých je třeba zařadit transvestity, transsexuály, bisexuály, jistým způsobem metrosexuály, různé druhy homosexuálních orientací (leather gay, butch-femme) dokonce sado-maso sexuální sklony, různé druhy sexuálních fetišistů, přidejme jim také třeba asexuály a různé kombinace mezi nimi. Současný obraz lidské sexuality vypadá dost složitě. Jiří Karásek od začátku svého spisovatelského působení vyjadřoval jisté pohrdání vůči heterosexuálnímu schématu a rozhodl se pro třetí pohlaví jako sexuální identitu, která by ty kteří se s ní ztotožňují oddělila od obvyklých rodových společenských rolí. V interpretaci třetího pohlaví, kterou ztvárnil v rámci řádu svého světa, šlo o výjimečného jedince z toho světa, který byl dandy, byl také aristokrat, měl výjimečný cit pro krásu a umění, byl si vědom svého nadřazeného postavení ve světě, byl démonický a natolik narcistický, že ani nepomýšlel na ženu, ale na sobě podobné krásné hochy. Připomeňme, že Karáskův současník S. Freud vidí homosexualitu jako vrcholný narcismus,¹⁸ a o narcismus tady také jde. Karásek si vytvořil ideálního erotického partnera, jaký i jinak byl středem jeho ideálního světa a od *Sodomy k Románům tři mágů* popsal také jeho vášnivé a nadřazené, také artistní chování. Dnes to připomíná hru s kýčem a umělé chování jaké se pěstují v camp umění, ale je tam také přítomen eroticko-existenční ráz, jenž je vlastní queer umění. Karásek si vytvořil sexuální identitu v rámci svého uměleckého kréda. Jde o téměř ideologickou konstrukci, ve které svůj světonázor spojil se svou erotickou touhou.

POZNÁMKY

- 1 Jamek, Václav: *O prašivém houfci*. Torst, Praha 2001, s. 7.
- 2 Měšťan, Antonín: „Jiří Karásek ze Lvovic“. In: Týž: *Česká literatura mezi Němci a Slovany*. Praha 2002, s. 260.
- 3 Vévoda, Rudolf: „Sodoma: předtím a potom / Dobový kontext Karásková vystoupení“. In: *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 217.
- 4 Tamtéž.
- 5 Procházka, Arnošt: *Diář literární a umělecký*. Praha 1919, s. 203.
- 6 Tamtéž.
- 7 Karásek, Jiří: „Aféra p. Panizzova“, *Moderní revue* 2, červen 1895, sešit 3, s. 60.
- 8 Foucault, Michel: *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha 1999, s. 53.
- 9 Tamtéž.
- 10 Tamtéž.
- 11 Karásek ze Lvovic, Jiří: *Vzpomínky*. Thyrsus, Praha 1994, s. 130.
- 12 *Nový hlas. List pro sexuální reformu*, Praha 1932–1934.
- 13 Tamtéž, ročník 2, 1933, s. 9.
- 14 Mareček, Lubomír: *Román Tří mágů Jiřího Karáska ze Lvovic*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 1991, s. 83–84; citováno podle Vévoda, Rudolf, op. cit., s. 225.
- 15 Vévoda, Rudolf, op. cit., s. 225.
- 16 Spargo, Tamsin: *Foucault a teorie podivného*. Praha 2001, s. 30.
- 17 Tamtéž, s. 38 a jinde.
- 18 Freud, Sigmund: *Tri rasprave o teoriji seksualnosti (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie)*. Stari grad, Zagreb 2000.

Summary

Katica Ivanković: Craving for Gender Identity

The fact that the Czech Republic passed a law that recognises homosexual relationships (The Registered Partnership Act) shows that Czech society is highly sensitive to the rights of homosexuals. This also propels the affirmation of gay population in other parts of life, including literature. Sexual orientation of contemporary, but also long departed writers thus becomes a fact that influences the interpretation of their lives and work. Jiří Karásek ze Lvovic was one of the first publicly declared Czech homosexuals, writer of homoerotic literary works and homosexual rights activist connected to the journal *Nový hlas*. In this article we try to show how certain amount of his self-confidence as an activist springs from the views on art and philosophy of life developed as a part of the Czech Decadent Movement and by the journal *Moderní revue*. His concept of the third sex, within realms of which he created his own sexual identity, became a part of his artistic credo. In this way he managed to merge his convictions with his erotic cravings.

